

CONFIGURAȚIA ȘI SPECIFICITATEA SPAȚIULUI MIORITIC BLAGIAN

Eugeniu NISTOR

Abstract

In the configuration of the “mioritical space”, Blaga starts from an association between music and space that may appear to be superficial and conventional! Thus, Bach’s music suggests to the philosopher a “resonant field”, a special horizon that is “unlimited in all its elemental dimensions”. The regularity and innermost line of the music crept in the human unconsciousness, give a certain specificity to the spatial horizon of the soul of Germans, just as the Russian song is marked by the infinite sadness of the steppes and by the “heartrending desperation of the abyssal”, while the alpine song of the Nordics comes with “cascade gurgles”, with alternations of multiple echoes hitting against rocks and glaciers; but when he refers to the Argentinean dance song, Blaga considers that, influenced by the invincible horizon of the South-American pampas, it comes to release the interior tension of the individual by a sort of “hot melancholy of the flesh”. But the song that, put in equation with the horizon, may suggest a certain spiritual specificity of the Romanian is the *doina*, argues Lucian Blaga, as “it is not hard to guess behind the *doina* a totally particular horizon. This horizon is the field”.

După ce în volumul *Orizont și stil*, asemuind inconștientul cu un fel de “logos larvar”, stabilește factorii generali (vectorii sau agenții) care, prin acțiunea lor conjugată, constituie complexul determinat al matricii stilistice (adică: orizonturile spațial-temporale, accentul axiologic afirmativ sau negativ, atitudinea anabasică, catabasică sau neutră, năzuința formativă și alții, secundari), Lucian Blaga aplică această teorie la cultura românească, în atât de controversatul său volum din 1936 – *Spațiul mioritic* (apărut la Editura Cartea Românească din București) – enunțând teza sa despre configurația specifică a *apriorismului românesc*.

Dar în ce constă această *pecete stilistică* proprie a românismului? se întreabă filosoful. Și, tot el, își (ne) răspunde: într-un mănunchi de categorii filosofice ale inconștientului, sintetizate astfel: orizontul spațiului mioritic, cu o avansată legănare în timp; sentimentul destinului, acceptat ca veșnic suș și coborâș; opțiunea pentru categoriile „organicului”, sesizat mai ales în ritualurile ortodoxe unde, bunăoară, prin sărbătoarea Învierii se proslăvește de fapt “triumful vieții organice asupra morții” (*Spațiul mioritic*, p. 62), dar și o anumită *vizțiune sofianică* asupra realității, năzuința formativă – cu vădite tendințe de pitoresc, la care se adaugă un accentuat simț al măsurii, al echilibrului – ca prezențe active, atât în poezia folclorică, cât și în ornamentica vestimentației și a obiectelor uzuale, mai lesne dovedite de arhitectura caselor românești, și, ca o completare a acestor trăsături definitorii, un învăluitoare și pătrunzător simț pentru nuanță și discreție.

În configurarea “spațiului mioritic”, Blaga pornește de la o asociere care, la prima vedere, pare superficială și convențională între muzică și spațiu! Astfel, muzica lui Bach îi sugerează filosofului un “câmp sonor”, un orizont spațial “infini în toate dimensiunile sale alcătuitoare” (*Op. cit.*, p. 7). Ritmicitatea și linia lăuntrică a muzicii strecurată în inconștientul uman, dau o anumită specificitate orizontului spațial al sufletului etniei germane, după cum cântecul rusesc este marcat de tristețea infinită a stepelor și de „deznădejdea sfâșietoare a denecuprinsului” (*op. cit.*, p. 8), în timp ce cântecul alpin al nordicilor vine cu “gâlgâituri ca de cascade”, cu alternanțe de ecouri multiple care se

lovesc de stânci și de ghețari; când se referă însă la cântecul de dans argentinian, Blaga apreciază că acesta, influențat desigur de orizontul invincibil al pampasurilor sud-americeane – vine, mai degrabă, să desferice tensiunea interioară a insului printr-un soi de "melancolie fierbinte a cărnii" (*op. cit.*, p. 9). Dar cântecul care, pus în ecuație cu orizontul, ne poate sugera o anumită specificitate sufletească a românului, este **doina**, spune Lucian Blaga, căci „nu e greu să ghicim și în dosul doinei un orizont cu totul particular. Acest orizont e plaiul. Plaiul: adică un plan înalt, deschis, pe o coamă verde de munte, scurs molcom la vale, o doină cântată, nu sentimental-orășenește de artiste în costume confecționate și nici de țiganul de la mahala datat arabescurilor inutile, ci de o țărană sau de o băciță, cu sentimentul precis și economic al cântecului și cu glasul expresiv al sângelui, care zeci de ani a urcat munții și a cutreierat văile sub îndemnul și porunca unui destin...” (*Op. cit.*, p.10) . Dar acest orizont mirific al sufletului românesc se revarsă nu numai din doinele și din baladele noastre, din acesta decurgând atât un sentiment al destinului individual, cât și al celui etnic colectiv: „Cum orizontului spațial al inconștientului – spune Lucian Blaga – îi atribuim o funcție plastică și determinantă, putem să-l numim *spațiu-matrice* (*Op. cit.*, p.15). Filosoful ne avertizează însă că, în teoria sa, spre deosebire de morfologiile lui Frobenius, Spengler și Riegl, la care ne-am referit în capitolul anterior, nu există întotdeauna un acord deplin între orizontul spațial al inconștientului și peisajul în care sălășluiește un individ sau o colectivitate umană; de multe ori, în același peisaj coexistă culturi sau orizonturi spațiale diferite, fie ca rezultat al dislocării de mase, în timpul istoric, fie ca urmare a exodului benevol de populații, acestea conservând și în noul peisaj, în oare activează sensibilitatea conștientă, vechile orizonturi spațiale ale inconștientului, sedimentate adânc în hățiturile lor sufletești. Căci, remarcă filosoful, "Orizontul spațial al inconștientului, înzestrat cu o structură fundamentală și orchestrat de accente sufletești, trebuie socotit ca un fel de cadru necesar și neschimbăcios al spiritului nostru inconștient..", acesta fiind "organic și inseparabil unit cu orizontul spațial în care s-a fixat ca într-o cochilie" (*Op. cit.*, p.14). Și dacă conștiința, în genere, este dispusă oricând să trădeze orizontul geografic al unui ins sau a unei colectivități umane, în schimb, inconștientul conservă cu mare fidelitate orizonturile originare, acestea rămânând vreme îndelungată ancorate în misterioasele golfuri sufletești. Comentând tocmai pe marginea acestor incongruențe a orizonturilor geografice cu cele sufletești, Blaga dezavuează cadrul "static" morfologist și argumentează credibil posibilitățile reale de coexistență ale unor culturi sau duhuri spirituale complet diferite, în același spațiu geografic, sau peisaj, cum îi place filosofului să-l denumească. Vom vedea, în cele ce urmează, – prin prisma filosofiei blagiene – modul cum în spațiul geografic al Ardealului conviețuiesc suflete culturale atât de diferite: români, sași și maghiari – fiecare etnie fiind înzestrată cu o matrice stilistică proprie. Astfel, cum structura orizontului spațial al inconștientului are o alcătuire în care anumite "tensiuni", "ritmuri" și "accente" – sunt factori constitutivi, esențiali – așa se explică și această coexistență de suflete culturale diverse în același peisaj geografic. Astfel, „de vreo opt sute de ani saxonul din Ardeal, transplantat de undeva de pe malurile Rinului, își înalță în peisajul ardelenesc rosturile culturale și cetățenești, sobre și ca de piatră, în spiritul nealterat al spațiului său gotic, de ieri și de totdeauna. Sămânța permanentă a acestui duh, saxonul a adus-o cu sine de aiurea și o păstrează cufundată în râul sângelui său, precum aurul miraculos în matca legendarului fluviu" (*op. cit.*, p.23-24). Dar ce mai atașează Blaga acestui pitoresc tablou? Am spune că o frescă panteistă, desprinsă parcă din plin ev mediu transilvan: "iar alături, trecând legănat cu turmele pe lângă înaltele și negrele turnuri de cetăți, care vorbesc despre un alt destin,

ciobanul valah își slăvește din fluier, suind și coborând spațiul său, care e numai al său" (*ibidem*). Deși învecinate în peisaj, de mai bine de opt veacuri, cele două etnii n-au putut șterge depărtarea cealaltă, de pe planul orizontului inconștient, fapt care îl și determină pe filosof să-i avertizeze pe susținătorii unui așa-zis "transilvănie", că, de fapt, ei „aleargă după o utopie inutilă și nerodnică" (*ibidem*). Lucian Blaga ține să sublinieze însă că, în concepția sa, *sentimentul spațiului* nu este un afect (și cu atât mai puțin unul conștient), el teoretizând cu râvnă tocmai transpunerea "problematicii spațiale de pe tărâmul morfologiei culturii, pe planul noologiei abisale, adică într-o perspectivă în care inconștientul este văzut nu ca un simplu diferențial de conștiință, ci ca o realitate foarte complexă, ca o realitate care ține oarecum de ordinea magmelor." (*Op. cit.*, p. 13).

Și dacă cântecul, "ca artă oare talmăcește cel mai bine adâncurile inconștientului" (*Op. cit.*, p. 16), conturează cel mai limpede orizontul spațial al inconștientului uman, atunci sufletul românului, susține Blaga, este marcat, fără putință de tăgadă, de rezonanțele duioase ale doinei noastre care, în relația de apropiere cu plaiul (așa cum cântecul rusesc relaționează cu stepa), capătă tot felul de văluriri ("sufletești"), culoare și modulație specifică, configurând un orizont lăuntric distinct: "Fără îndoială că în doină – scrie filosoful – găsim un asemenea orizont, părtaș accentelor sufletești: se exprimă în ea melancolia, nici prea grea, nici prea ușoară, a unui suflet oare suie și coboară, pe un plan ondulat indefinit, tot mai departe, iarăși și iarăși, sau dorul unui suflet care vrea să treacă dealul ca obstacol al sorții, și care întotdeauna va mai avea de trecut încă un deal și încă un deal, sau duioșia unui suflet oare circulă sub zodiile unui destin ce-și are suișul și coborâșul, înălțările și cufundările de nivel, în ritm repetat, monoton, fără sfârșit. Cu acest orizont spațial se simte organic și inseparabil solidar sufletul nostru inconștient, cu acest spațiu-matrice, indefinit ondulat, înzestrat cu anumite accente, care fac din el cadrul unui anume destin. Cu acest orizont spațial se simte solidar ancestralul suflet românesc în ultimele sale adâncimi, și dinspre acest orizont păstrăm undeva, într-un colț înlăcrimat de inimă, chiar și atunci când am încetat demult a trăi pe plai, o vagă amintire paradisiacă" (*Op. cit.*, p.16-17). Să recunoaștem aici, în acest citat (poate puțin mai lung decât ne era îngăduit să preluăm!), în aceste suave caligrafieri, mai ales duioșia și poeticitatea gândirii blagiene care, în tratarea chestiunii "mioritismului", nu dăunează cu nimic construcției filosofice, ba chiar dimpotrivă, o înobilează cu o personalizată savoare și grațiozitate, de unde ideile nu au decât de câștigat: ele se întrezăresc așa precum crengile unui copac prin frunzișul lui bogat și răcoros.

"Să numim acest spațiu-matrice, înalt și indefinit ondulat, și înzestrat cu speciale accente ale unui anume sentiment al destinului: spațiu mioritic" (*ibidem*) – este îndemnul filosofului Lucian Blaga. Izvorând din doinele și baladele noastre, acest orizont aduce cu sine și un anume *sentiment al destinului* cu trăsături definitorii rezultate tocmai din îndelungata viațuire a sufletului valah "Pe-un picior de plai / Pe-o gură de rai...", el este "încuibat subteran" în inconștientul individual și colectiv, prezentând, în integralitatea sa, configurația unui "complex organic". Această relație recisivă (aș îndrăzni să spun), în care sufletul este influențat pregnant de un orizont care ajunge apoi să se transforme într-o obsesivă nostalgie orizontică, este explicat cu claritate de către Blaga: cântecul își are rostul lui în menținerea acestei *fidelități* inconștiente – "Admițând că sufletul popular românesc posedă un spațiu-matrice deplin cristalizat, va trebui să presupunem că românul trăiește inconștient pe *plai*, sau mai precis în spațiul mioritic, chiar și atunci când, de fapt, pe planul sensibilității conștiente trăiește de sute de ani pe bărăgane. Șesurile românești sunt pline de nostalgia plaiului. Și, de vreme ce omul de la șes nu poate avea în preajmă acest

plai, sufletul își creează pe altă cale atmosfera acestuia: cântecul îi ține loc de plai" (*Op. cit.*, p.18). Urmărilor acestei arderi mocnite, care se întâmplă în "etajele subterane ale existenței noastre psiho-spirituale" – nu fac altceva decât să "probeze încă o dată că aici ne mișcăm prin zonele *celuilalt țărâm* al sufletului, sau într-un domeniu de investigație a adâncurilor" (*ibidem*). Toate aceste aderențe orizontice greu definibile și și mai greu teoretizate, determină o solidaritate sufletească a omului mioritic cu plaiul unde el își duce traiul cotidian: "Ploile piezișe și singurătatea stelară a plaiului îl fac pe ciobanul nostru, nu o dată, să-și blesteme zilele pe care le trăiește în tovărășia înălțimilor. Sentimentele ciobanului – scrie cu plasticitate Lucian Blaga – descărcate în floarea unei înjurături, iau adesea un caracter de adversitate față de plai, totuși, inconștient, ciobanul rămâne solidar organic cu acest plai, în care el nu va face niciodată un gest de evadare" (*Ibidem*). O cercetare mai profundă ar putea lămuri poate mai bine câte ceva din aceste stări sufletești, cu aplicație îndeosebi la unele *înscrisuri* (epistole, articole de gazetă, memorii etc.) ale românilor ardeleni plecați, în perioada interbelică (deci contemporani cu gânditorul), peste ocean, în America, la muncă, spre a se înavuți. Faptul că cei mai mulți s-au întors înapoi, în locurile lor de baștină, nelăsându-se "marcați" de preeriile americane, face ca teoria culturală blagiană să își găsească argumente puternice, convingătoare, în realitățile sociale ale timpului. Ne oprim însă aici, deoarece considerăm că o astfel de cercetare ar depăși cadrul propus al acestei lucrări, alunecând spre unul de factură sociologică. Așadar, *spațiul mioritic* face parte integrantă din ființa românului; el este solidar cu acest spațiu, la fel cum este "cu sine însuși, cu sângele său și cu morții săi"...(*ibidem*). *Cântând*, el nu face altceva decât să mărturisească continuu de această misterioasă comuniune cu plaiul și cu strămoșii care se odihnesc de secole sub ierburile de sub plai. Așa se explică, subliniază filosoful, strania asociere pe care omul mioritic o face între moarte și extazul nunțial, atât de bine reflectate de versurile din *Miorița*. Dar acest *sentiment al destinului*, perceput de sufletul valah ca perspectivă a plaiului mioritic, ni se arată cu întreaga sa încărcătură metafizică: în el dospește înțelepciunea milenară a românului, cea care l-a ținut mereu în echilibru, adică i-a asigurat în timpul istoric o mai dreaptă cumpănă a sorții, care l-a ferit de excese, lăsându-l să aleagă între optimismul exuberant și pesimismul debordant al vieții, astfel încât, mereu „călător sub zodii dulci-amare”, nu s-a lăsat "copleșit nici de un fatalism feroce, dar nici nu se afirmă cu feroce încredere față de puterile naturii sau ale sorții, în care el nu vede vrășmași definitivi" (*Op. cit.*, p.19).

Dar cercetarea acestei stări sufletești atât de specifice ar necesita, poate, să scormonim și prin unele ramificații *paideumatice*, care îi sunt, deopotrivă, obârșie și destin. Nimeni nu poate contesta faptul că în cultura românească de până acum un secol, folclorul era tezaurul nostru cel mai de preț, alcătuind fondul de suflet și de înțelepciune al românului. Aflată la "vârsta" înfloririi ei în primele decenii ale veacului XX, cultura noastră mai conținea încă o puzderie de elemente folclorice autentice, pure, operând firesc cu ele în plan social. (Apoi a început contaminarea ei și formele kitsch au proliferat mereu, până la manelele de astăzi). Dar cele mai vechi leitmotive ale doinelor și cântecelor de cătănie, ale poeziilor de dragoste și jale, sunt rezonanțe limpezi ale unor răscolitoare stări sufletești – poate cea mai convingătoare dovadă că țărânul român și-a investit, în decursul veacurilor de încrâncenată viețuire aici, întreaga sa încărcătură empirică și întregul său elan sufletesc, ajungând la o uluitoare "rețetă" metafizică. Căci *starea de dor* ar reprezenta, la o mai atentă cercetare, o sinteză între credința și empiria existențială a omului din habitatul "mioritic", cuprinzând în plămada sa, în proporții bine dozate, puțină cosmologie și antropologie, puțină mitologie și teologie, dar și, într-o cumpănire mai semnificativă, o

bogată "povară" psihologică. Acest "fond", aparent eterogen, ne indică (într-un fel foarte specific) preocuparea străveche a românului pentru metafizică, dar nu ca acțiune teoretică asumată gratuit, doar de dragul de a face metafizică, ci ca năzuință permanentă, ca patimă arzătoare a sa, stârnită din dorința de a explica nuanțat *cum și în ce raport* se află sufletul și cugetul uman cu lumea și lucrurile din preajmă.

Suntem, dacă e să ne exprimăm în metafore blagiene, „la cumpăna apelor” și „la curțile dorului” – ambele formulări exprimând tocmai hotărnicirile de destin pe care și le-a asumat, în timpul istoric, omul spațiului mioritic. Dar ce e cu acest om și, mai ales, când s-a ivit el?! Iată o întrebare la care Lucian Blaga dă un răspuns precis și, poate, nu cel la care ne-am fi așteptat: *nu atunci când a început să vorbească românește*, ci „când spațiul-matrice a prins forme în sufletul său”, astfel încât acesta sau orizontul inconștientului, împreună cu alți factori, "a avut darul să determine stilul interior al vieții sale sufletești" (*Op. cit.*, p.24). Filosoful explică apoi că limba românească a putut suferi în evoluția ei stilistică numeroase mutații, și chiar și peisajul geografic s-a transformat mereu prin diversele intervenții datorate omului sau intemperțiilor (incendii, tăieri masive de păduri, alunecări de teren etc.) – însă plaiul strecurat în inconștientul ciobanului valah l-a pecetluit pentru totdeauna cu nostalgia orizonică, care l-a însoțit pretutindeni în lume, prin locurile unde nevoile de transumanță îl mânau cu turmele sale, de "pe coamele Carpaților, de la apa Dunării până în Maramureș, de aici mai departe, până-n Moravia, sau invers, și tot așa pe toate plaiurile iugoslave și până în Pannonia, adică pretutindeni în limitele unui vast teritoriu, unde peisajul satisfăcea apetitul unui orizont inconștient. În veacurile crepusculare, în tot timpul lungului preludiu al formațiunilor etnice actuale, atunci când românul nu avea nici un fel de patrie, plaiul, sfântul plai, sancționat de un anume sentiment al destinului, îi ținea loc de patrie" (*op. cit.*, p. 25). Desigur, peregrinarea prin Balcani a românului (și aiurea), mânat de „apetitul” metafizic al orizontului său sufleteș, credem că e o "scăpare" a filosofului: păstorul român, oricât de poet ar fi fost el, nu-și putea uita nicidecum îndatoririle sale păstorești, acelea de a căuta iarbă grasă pentru turmele sale, situație în care primează "apetitul" vegetativ al acestora, lucru cât se poate de firesc. Înțelegem însă foarte bine ceea ce vrea filosoful să sublinieze: că peisajul geografic nu este altceva decât punctul de origine al unei „serii de efecte sufletești" care – printr-o îndelungată și misterioasă metamorfoză – se impregnează ca spațiu-matrice al inconștientului uman iar, din această postură, el se revarsă, grație omului mioritic, pătruns de un ciudat sentiment al „fatumului”, asupra peisajului inițial, devenind – scrie Blaga – „receptacul unei plenitudini sufletești; se întrupează în el un sentiment al destinului, ca vântul în pânzele unei corăbii” (*op. cit.*, p. 25).

Bibliografie:

- Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, Ed. Humanitas, București, 1994.
Lucian Blaga, *Ceasornicul de nisip*, Ed. Dacia, Cluj, 1973.
René Wellek, *Istoria criticii literare moderne*, vol. I. Ed. Univers, București, 1974.
Leo Frobenius, *Paideuma. Schiță a unei filosofii a culturii*, Ed. Meridiane, București, 1985.
Claude Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, Ed. Politică, București, 1978.
Oswald Spengler, *Omul și filosofia vieții*, Ed. Aion, Oradea, 1996.
*** Revista *Sociologia Românească*, București, Anul III, Nr. 4-6/aprilie-iunie 1938.